

Helgdagar och helgon

Helgdagar tycker väl de flesta om - inte minst för att de utgör ett avbrott i vardagen. Där- emot är vi nog inte alltid medvetna om bakgrunden. Alla vet förstås att helgerna i sin nuvarande form till stor utsträckning har ett kyrkligt ursprung. Julen firas till minne av Jesu födelse, påsken påminner om korsfästelsen etc. Men almanackan innehåller också andra helger, liksom speciella dagar som inte längre är helger.

Ursprunget till många av våra helger och halvhelger är helgondagarna, någonting som det fanns gott om på den tiden Sverige var katolskt.

På 1100-talet skilde man noga mellan helgdagar, halvhelgdagar och övriga helgondagarna. Helgdagarna skulle helt och hållet ägnas åt kyrka och vila. Då fick inget arbete utföras. På halvhelgdagar skulle man visserligen besöka kyrkan, men därefter var det tillåtet att arbeta. Övriga helgondagarna firades bara av prästerna. Däremot fick de ofta en betydelse för folket som tidsangivelser och gavs ibland en särskild betydelse: första vårdagen, marknadsdagar etc.

Helgondagarna

En särställning i antalet helgondagarna intog jungfru Maria med inte mindre än sju medeltida festdagar:

8 december Marie avelse

2 februari Marie rening (Kyndelsmäss)

25 mars Marie bebådelse (Vårfrudagen)

2 juli Marie besök hos Elisabet

15 augusti Marie himmelfärd

8 september Marie födelse (Mormäss)

21 november Marie frambärande i templet

I samband med reformationen drogs fyra av dessa dagar in. Kvar blev bara Kyndelsmäss, bebådelsedagen och besöksdagen. Den sistnämnda togs sedan bort 1772.

Flera av övriga helgondagarna lever kvar i folkmun (och inte minst i namnsdagslängden), även om ursprunget fallit i glömska. En någorlunda komplett lista ser ut så här:

Januari

25 Pålsmäss (namnsdag: Paulus) firades till minne av Paulus omvändelse. Detta var

också den dag då björnen vände sig i sitt ide och följaktligen vinterns mittpunkt.

Februari

3 Blåsmäss var S:t Blasius dag.

15 Sigfrids dag (namnsdag), då det hölls marknad på flera orter.

22 Peter Katt, södra Sveriges första vårdag. "Peter Katt" var en förvanskning av Pethrus Cathedratus, den latinska benämningen på aposteln.

24 Matsmäss (efter Mathias namnsdag). Detta var Dalarnas första vårdag och i Lappland skulle laken gå till.

Mars

17 Sankta Gertruds dag (namnsdag). Hon firades mest på Gotland, där man skulle äta två kvällsmåltider och sedan gå till sängs innan dagsljuset försvunnit (vilket jäkt!).

25 Marie bebådelsedag eller Vårfrudagen. Det senare benämningen övergick i folkmun till Våffeldagen.

April

14 S:t Tiburtius dag. Sjöarna gick då upp i Västergötland och björnen lämnade idet.

Maj

1 Här firades både S:t Filippus och S:t Jakob. Denna dag skulle alla gårdsgårdar synas inför sommararbetet.

18 Eriksmäss (namnsdag). Denna dag firades över hela landet som såddens dag.

Juni

12 S:t Eskils dag (namnsdag).

29 Här firades både S:t Petrus och S:t Paulus (namnsdag: Petrus).

Juli

2 Marie besök hos Elisabeth.

25 S:t Jakobs dag (namnsdag), främst i Dalarna.

29 Olofsmäss (namnsdag). Om Erik givit ax, så gav Olof kaka.

Augusti

1 Petri fäng, dvs till minnet av att Petrus sattes i fängelse (namnsdag: Per). Regn på Petri fäng innebar början av en lång regnperiod.

10 Larsmäss (namnsdag).

15 Marie himmelfärd.

16 S:t Brynolfs dag (namnsdag).

24 S:t Bartolomeus dag (namnsdag). Nu skulle all skörd vara bärgad.

September

8 Mormäss till minne av jungfru Marie födelse firades fram till år 1900.

29 Mickelsmäss (namnsdag: Mikael).

Oktober

7 Sankta Birgittas dag (namnsdag) som kunde ge vackert väder: Brittsommar.

November

1 Alla helgons dag, som ofta blev den första vinterdagen.

21 Marie frambärande i templet.

23 Sankta Katarinas dag. Om den dagen var kall, skulle det bli en sträng vinter.

30 Andreas dag (namnsdag: Anders). "Om Anders braskar, ska julen slaska", dvs köld den dagen gav en mild jul.

December

21 Tomasdagen (namnsdag).

De svenska helgonen

Några av helgonen var av svenskt ursprung och bildade tillsammans ett slags nationell skyddsvakt. Dit hörde Erik (18 maj), Sigfrid (15 februari), Botvid, Eskil (12 juni), Helena (Elin) och Birgitta (7 oktober).

Erik den helige sägs ha kristnat Finland på 1100-talet. Några riktigt säkra belägg för detta finns inte, men Erik finns omnämnd i ett brev som skrivits av sonen Knut Eriksson. Något måste han naturligtvis ha gjort för att bli helgonförklarad, så sägnen är värd tilltro. Det är Erik som ingår i Stockholms stadsvapen, eftersom han också sägs ha grundat huvudstaden.

Sigfrid var präst, kanske biskop, i början av 1000-talet. Han missionerade i hela Norden och följde även kung Olav Haraldsen från Norge till England. Vi vet att han besökte ärkebiskopen av Bremen år 1030.

Botvid är vårt närmaste helgon, eftersom han föddes och växte upp på Hammarby i Botkyrka. Han verkade under 1000-talet.

Eskil levde på 900- eller 1000-talet och ägnade sin tid åt att hindra återgången till de gamla asagudarna. Detta ledde till hans död. I trakten av hans grav anlades sedan Eskilstuna.

Helena kallades oftast Elin i folkmun och var Sveriges första kvinnliga helgon. Hon hann med en vällärd till Palestina men dödades på hemvägen nära Götene i Västergötland.

Heliga Birgitta kom från Uppland. Sedan hon blivit änka, lämnade hon de åtta barnen och flyttade till Alvastra kloster. Efter en resa till Rom 1349 grundade hon en ny klosterorden i Vadstena.